

Павло Тетера та львівська Ставропігія.

Подав *Микола Андрусак.*

В списку членів львівського ставропігійського братства знаходяться імена двох українських гетьманів Івана Виговського та Павла Тетері.¹⁾ Членами львівської Ставропігії стали оба вони вже після їхнього уступлення з гетьманського уряду, коли перший був київським воєводою,²⁾ а другий брацлавським та ніжинським старостою.³⁾ З того часу маємо також джерельний матеріал до їхніх зв'язків з братством.

Необильні згадки про зносини Виговського з львівським братством⁴⁾ нас не дивують; це ж зносини високопоставленої людини, що без сумніву цікавилася долею православної суспільності, з людьми, що гуртувалися для оборони тієї ж перед наступом латинників і уніятів. Зате більш інтересними є для нас зносини Ставропігії з Тетерою, що як гетьман полишив по собі недобру пам'ять,⁵⁾ а в останніх роках свого життя був в близь-

¹⁾ Архивъ Юго-зап. Россіи, ч. I, т. XII, ст. 485.

²⁾ Виговський вписався в члени братства 13 листопада 1662 р. (А. Петрушевич: Сводная галицко-русская Лѣтопись съ 1600 по 1700 г.; Львів 1874, ст. 134).

³⁾ Дата приступлення Тетери до членства Ставропігії не відома, однак під заявою приступлення в члени є підписаний він ось як: „Paweł Tetera Braclaw. Niżyn. starosta“ (Ibid., ст. 162—163).

⁴⁾ Збереглися згадки про гостину Виговського в братстві, дарування Ставропігією йому книжок та про прохання братства до Виговського о заступництво в різних справах (Арх. Ю. З. Р. ч. I, т. XI, ст. 181, 462, 574, 576; т. XII, ст. 333; т. X, ст. 627—628, ч. ССXXXI II, лист Ставропігії до Виговського після смерті київського митрополита Діонісія Балабана в справі вибору нового митрополита та звороту ліхтарів і срібла, забраного при окуші міста з братської церкви в часі „целявецької експедиції“.).

⁵⁾ Перш за все винювник смерті І. Виговського (В. Гарасимчук: Смерть І. Виговського. Ювіл. Збірник на пошану М. Грушевського, I; Київ 1928, ст. 205—216). Ізза чого Юрій Хмельницький в листі до Я. Собеского в 1669 р. висловлюється про нього ось як: „ten filius per-

ких зносінах з єзуїтами. Цікаве, що зносини Тетері з львівським братством та його коншахти з єзуїтами припадають майже на той самий час.¹⁾

ditionis et homo abonabilis Tetera, omni dolo plenissimus, ac sanguine innocentissimi Wychovii zmarany“ (Ibid., ст. 216; F. Kluczycki: Pisma do wieku i spraw J. Sobieskiego, т. I, ч. I, ст. 455, ч. 213). Після уступлення з гетьманського уряду вивіз Тетера в Польщу знаки гетьманської влади, гетьманські скарби, архів та майно й козацькі армати та амуніцію; звороту того всього жадав від польського уряду гетьман Дорошенко (Акты Ю. З. Р. т. VIII, ст. 230; т. IX, ст. 164, 307 і 310 - 311; І. Крип'якевич: До історії укр. Державного Архіву в XVII в., Записки т. 134, ст. 73—74). Домагаючись звороту українського державного майна, вивезеного Тетерею, Дорошенко не забував й про поодиноких людей, що опинилися в Польщі завдяки Тетері. В справі вивезеної Тетерею сироти по козакові Ковалевським (Акты Ю. З. Р. т. IX, ст. 310) писав Дорошенко до львівського єпископа Йос. Шумлянського з Чигирина, 24. V. 1673 р.: „Lubo na ramięci moiey miałem zawsze, iednak nie trafiło mi się ustnie przypomniec waszey miłości pasterskiey o Kowalowszczance, ktorey choć żadnym opiekunem y patronem po śmierci rodzicow iey, Tetera nieboszczyk nie będąc, ze wszystkim one w summach y w roznych splendorach y fantach ubostwem zaprowadził z Ukrainy do Polskiey, y tak na niepowierzenie puscił, ze teraz nigdzie tam słyсьze przystaniszienia niema, a co większa podobno czy nie katholiczka bydz przymuszona, mnie zas tu zawsze krewni iey prozbą swoią o wyszukanie z tamtych krajów zadaią turbacyą: tedy teraz listownie smiem waszey pasterskiey mosci pytac się y upraszac, iezeli wasza pasterska mosc wiadomy iest, racz ze mi z łaski swey oznaymic, gdzie ona y przy kim zostae ta Kowalowszczanka, a iesliby mozna y przyczynę do jegomosci pana marszałka y hetmana koronnego wniesc, żeby ia wolno kazał sam na Ukrainę do oyczyzny y krewnych tak odpuscic, iakoby oney nigdzie w drodze zadney przeszkody za obmysleniem iegomosci bydz nie mogło.“ (Ind. Rel. Castr. Hal., т. 434. ст. 1280, об'ята з 24. VII. 1677).

¹⁾ В 1668 р. записує Тетера свою маєтність Висоцьк на Поліссі, свої сѹми на маєтностях Козки на Волині та свій дім на Солиці у Варшаві на фундацію єзуїтської колегії у Варшаві під умовою, що до кінця його життя платитимуть йому щорічно по 8000 зол. поль. (E. Rulikowski, Słownik geogr. ziem polskich, т. XIV, Варшава 1895, ст. 117). Ізза цього запису ю. Бартошевич (Encykl. powszechna Orgelbranda, т. XXV, Варшава 1867, ст. 237) і П. Шафранов (Замѣтка о германѣ Павлѣ Тетерѣ, Київ. Стар. 1890, VII, ст. 128—129) вважають, що Тетера став католиком. Хоч Тетера в часі процесу з Пясочинським за висоцькі маєтності зізнав дня 5 листопада 1669 р. в краківському гродьським уряді, що він: „multis lassatus curis bellicis reliquum annorum suorum cursum ad merendam Dei gloriam consecrare cupiens, castrorum regimini renuntiavit, iterque petendi Romam videndique loca sacra in animum induxit. Quae omnia postquam animo deliberato constituisset, bonaque sua haereditaria in fundationem collegii Varsaviensis Societatis Iesu de nova radice ultro libere et benevole iuxta constitutiones regni recognovisset.“

Вступаючи в члени львівського ставропигійського братства Тетера висловлював свою радість із-за того, що він став співбратом і слугою в тім побожнім православнім львівським братстві. Прирікав, що буде разом з братчиками „в кожних справах і потребах, так публичних, як приватних, так успішних як і противних (безуспішних) за цілість божої церкви і львівського братства ставати так, щоби за підняте для святого імени невдатне піклування разом з їх милостями панамі братством почув голос справедливого божого трибуналу : прийдѣте благословенные Отца моего наслѣдуйте...“¹⁾ Тому власне львівська Ставропігія після смерті єпископа Атанасія Желиборського в 1666 р.²⁾ зноситься з „Його мил. паном брацлавським старостою, як знаменитим православної церкви сином“ в справі вибору нового львівського владики.³⁾ Коли ж пізніше в часі боротьби Йосифа Шумлянського з Антоном Винницьким та Яремою Свистельницьким за львівську єпископську катедру братство перекинулося більше на бік двох останніх,⁴⁾ звернулося тоді до Тетери з проханням, щоби він вистарався на королівським дворі о заборону для Шумлянського присвоювати собі та ноширювати духовну юрисдикцію аж до часу розсудження цієї справи королем.⁵⁾

Неуриваються зносини Тетері з львівським братством і в 1669 р. 5 грудня ц. р. дарував Тетера до братської церкви у Львові мощі

(Ind. Rel. Castr. Leop. т. 422, ст. 800), то одначе він не вирікся зовсім православної віри, бо в 1668—9 рр. маємо власне ці його живі зносини з львівським ставропигійським братством. а 3 травня 1669 р. писав він до ігумена київського Михайлівського монастиря, що хоче йти в черці до Печерського монастиря (Акты Ю. З. Р. т. VIII, ст. 264, ч. 105).

¹⁾ А. Петрушевч, оп. с., ст. 162—162. — „Mając czego winszować sobie, iż mie Bóg mój grzesznika powołał nad wszelką godność moją, abym w tym pobożnym prawosławnym Bractwie Lwowskim został spółbratem y służą. Obligiuję się zarowno z Ich mościami panem Bractwem w kożdych sprawach potrzebach tak publicznych iako prywatnych tak pomyślnych iako y przeciwnych za całosc cerkwie Bożey Bractwa Lwowskiego stawać, tak iakobym za podięcie dla imienia świętego nieudolne pieczolowanie zarówno z Ich M. M. Panami Bractwem posłyszał głos sprawiedliwego trybunału Boskiego: прийдѣте благословенные Отца моего наслѣдуйте... Paweł Tetera Bracław. Niżyn. starosta.“

²⁾ Арх. Ю. З. Р. ч. I. т. X, ст. 636. ч. ССXXXVIII.

³⁾ Ibid., ст. 642. ч. ССXLI. лист львівської Ставропігії до А. Винницького з 10. VIII. 1667.

⁴⁾ Хоч деякі члени Ставропігії, як Вас. Корендович і Петро Афендик були все по боці Шумлянського (Ibid., ст. 222, ч. XCIX).

⁵⁾ Ibid., ст. 650—651, ч. ССXLIII, лист Ставропігії з 12. IV. 1668 до Тетерп.

св. Меркурія. В своїм же даровиннім акті він з великим задоволенням підчеркує це, що його вписано в альбом членів львівського ставропігійського братства.¹⁾ А ці зв'язки його з львівською Ставропігією зовсім противорічать вісткам, мов би то він після уступлення з гетьманства вирікся православної віри. Не міг цього зробити пізніше, бо вже в сліуючій році покидає Польщу, скривджений в процесі за свої маєтності. Удається до Ясс,²⁾ де його радо приймає господар, і піддається під протекцію султана; з великими почестями приймає його також патріарх. Із-за того поляки занепокоїлися, щоби він не погодив на їхню некористь Дорошенка з Ханенком,³⁾ і старалися його знова для себе позискати;⁴⁾ у міжчасі тих їхніх заходів Тетера помер в Адріанополі.⁵⁾

Зв'язки Тетері з львівською Ставропігією бачимо аж до останніх днів його побуту в Польщі. Потверджують це матеріяли до процесу між крехівським черцем Йоною Зарудним та львівською Ставропігією перед судом мійських радних у Львові в 1672 р.⁶⁾ Річ була в тім, що Тетера правдоподібно перед своїм виїздом з Польщі зложив у львівській Ставропігії якісь срібні посудини; черцеві ж Зарудному належалося від Тетері 300 угорських золотих і він зажадав, щоби братство виплатило йому цю суму з полишених Тетерою скарбів. Із-за відмови Зарудний заізвав Ставропігію перед суд радних у Львові. Цей суд розглядав цю справу 16 березня та 14 і 16 травня 1672 р., одначе не розсудив сторін, хоча Зарудний подав судові королівський декрет, що признавав йому слушність його жадання. Супроти того За-

¹⁾ Ibid., ст. 679—681, ч. ССЛІІ; — Петрушевич, *op. c.*, ст. 163—164. — Про своє членство пише Тетера: „nie chcąc u tego tacić, za najosobliwsze salutis animae poczytaiąc auspicium, iż in Album tegoż swiętobliwego bractwa iestem z miłości eiusdem Confraternii ich mm. panow collegow relatus et inscriptus.“

²⁾ С. Соловйов: *Ист. Россіи*, кн. III, т. XII, ст. 414.

³⁾ A. Grabowski: *Ojczyzste Spominki*, т. II, Краків 1845, ст. 325, лист Я. Собеского до хелмінського еп. Андр. Ольшевського з 13. VIII. 1670.

⁴⁾ Ibid.; — A. Ch. Załuski: *Epistolarum historica familiarum* т. I, Брунсберг 1728, ст. 286, копія листа коронного підканцлера до Висоцького, польського післанця в Туреччині з 3 лютого 1671 р.

⁵⁾ Вацлав Камінський доносив Я. Собескому з неволі з Білгороду 13. IV. 1671 р., що післанець, який прибув дня 12 квітня до Білгороду з Адріанополя, приніс між іншим вістку про смерть Тетері (Kluczyński: *Pisma do wieku i spraw J. Sobieskiego*, т. I, ч. I, ст. 654).

⁶⁾ Ці матеріяли, вийняті з львівського міського архіва завдяки ввічливості його Управл подаю нище (Додаток I—III). За це складаю тут Управлі мійського архіва у Львові щирю подяку.

рудний і сеніори Ставропігії відкликалися до королівського суду; як розсудив їх король, того я у львівських архівах не віднайшов.

ДОДАТОК I.

16. III. 1672.

Процес між крехівським черцем Йоною Зарудним і львівським ставропігійським братством у львівським радецьким уряді; Зарудний виказує свої претенсії до 300 угорських золотих на зложенім Тетерою у Ставропігії сріблі.

Actum Leopoli feria quarta ante Dominicam oculi quadragesimalium proxima anno Domini 1672.

Honorabilis Zarudny — Confraternitas ritus Graeci.

In causa et actione inter honorabilem Jonam Zarudny, monasterii Krechoviensis ritus Graeci monachum, actorem ab una, et famatos Petrum Affendik atque Semianum Lawryszewic, tum et alios seniores confraternitatis ad ecclesiam Ruthenicalem Leopoliensem existentis, citatos parte ab altera, ratione extraditionis et restitutionis pignorum in argento, per olim generosum Paulum Tetera apud eandem confraternitatem in deposito relictorum, et eundem actorem, ratione trecentorum aureorum Hungaricalium, per eundem generosum Tetera eidem actori debitorum, concernentium, primum in officio advocatiali Leopoliensi mota et vertente, ac tandem per viam appellationis ordinariae a sententia eiusdem officii (qua extraditio controversi depositi per citatos honorabili actori praestanda, praevia nihilominus sufficienti cautione ab impetitione citati facienti est iniuncta) per partem utramque interposita ad officium praesens consulare Leopoliense devoluta et per expressam nobilis et excellentis domini Martini Anczewski, sacrae regiae maiestatis secretarii et medici, consulis et protunc in locum nobilis et excellentis Jacobi Alexandri Josephowicz medicinae doctoris, advocati civitatis istius ordinarii surrogati, relationem introducta. In termino itaque hodierno ex eadem appellatione legitime ad praesens proveniente, partibus supranominatis personaliter coram officio praesenti comparentibus, eumque terminum attentantibus, et de validitate legalitateque suprainfertae officii advocatialis sententiae iure mediante controvertentibus. Officium praesens consulare Leopoliense auditis partium controversiis, allegationibus et defensis, iisdemque diligenter consideratis et mature perpensis, sententiam suprascriptam officii advocatialis, uti de praescripto iuris latam approbandam et confirmandam esse duxit, prout quidem cum ea tamen melioratione, quod actor cautionem fideiussoriam citatis per cives

possessionatos praestare debeat, approbavit et confirmavit decreti sui vigore.

Super quo officii praesentis decreto suscipiendo necne supra-fatus actor ad recolligendum dilationem ab officio praesenti dari sibi postulavit, et eandem annuente officio praesenti obtinuit ad proximum.

(Acta officii consularis Leopoliensis, t. 72, pag. 1125—6; series 584).

ДОДАТОК II.

14. V. 1672.

Чернець Зарудний вносить до радецького уряду королівський декрет з 5. IV. 1672 р., в якому признається слухність претенсій Зарудного до 300 угор. зол. на спадщині по Тетері, зложеній у Ставропігії.

Actum Leopoli sabbatho pridie Dominicae cantate anno Domini 1672.

Rel. Jonas Zarudny — Confraternitas Ruthenica.

Coram officio praesenti consulari Leopoliensi comparens personaliter honorabilis Jonas Zarudny, monasterii Krechoviensis ritus Graeci monachus, obtenta relatione famuli officii praesentis iurati de legitima famulorum Petri Affendyk et Semiani Ławrysze-wicz, uti et tanquam seniorum confraternitatis ritus Graeci ad ecclesiam Ruthenicalem in civitate hac sitam existentis citatione, eosdem ad personaliter comparendum acclamari postulavit. Cum vero iidem citati acclamarentur et comparent totius confraternitatis nomine, suprafatus actor in praesentia eorundem citatorum comparentium obtulit et ad acticandum porrexit mandatum sacrae regiae maiestatis de data Varsaviae die quinta aprilis, anno currenti millesimo sexcentesimo septuagesimo secundo, e maiori regni cancellaria emanatum et sigillo eiusdem communitum, manumque sacrae regiae maiestatis subscriptum, sanum, salvum et illaesum omnique suspicionis nota vacuum, petens idem mandatum sacrae regiae maiestatis suscipi et actis praesentibus ingrossari. Caeterum praetacti sacrae regiae maiestatis mandati tenor sequitur eiusmodi.

Tenor mandati sacrae regiae maiestatis.

Michael, Dei gratia rex Poloniae, magnus dux Lithuaniae, Russiae, Prussiae, Masoviae, Samogitiae, Kiioviae, Volhyniae, Podoliae, Podlachiae, Livoniae, Smolensciae, Severiae Czerniechoviaeque.

Nobilibus et spectabilibus proconsuli, consulibus, advocato et scabinis totique magistratui civitatis nostrae Leopoliensis fideliter nobis dilectis gratiam nostram regiam. Nobiles et spectabiles fide-

liter nobis dilecti. Expositum nobis est per certos consiliarios nostros, nomine et ex parte devoti Jonae Zarudny ad monasterium Krechoviense degentis, quod ille summam trecentorum aureorum Ungaricalium in specie et numero per se generoso ac si olim Petro Tetera iuxta inscriptionem chyrographariam concreditam ex rebus seu pignoribus eiusdem olim generosi Tetera propriis, seu in certis vasis argenteis, in eodem chyrographo expressis, apud confraternitatem ritus Graeci circa basilicam eiusdem ritus Graeci intra maenia civitatis Leopoliensis sub titulo assumptionis Beatissimae Mariae Virginis in fideli deposito existentibus, per eundem devotum Zarudny et praememoratum generosum Tetera relictis, vindicare et recipere volens, dum in officio fidelitatum vestrarum advocatiali ac demum per appellationes in officio consulari causam ad extradendas easdem res et depositum praedictae confraternitati inventaret et extraditionem eorundem pignorum vigore certorum decretorum urgeret Quod quidem officium consulare dum hac in parte cautionem ex possessionatis civibus Leopoliensibus statuere iniunxerit, extraditionem non obtineret. Proindeque cum leges publicae ac iura omnia aequitatisque ratio suadeat, ut unicuique quod suum est, restituatur, munerique nostro regio intersit iniuriatis subditis nostris subvenire. Monendas esse fidelitates vestras duximus, quatenus ad primam praesentis rescripti nostri intimationem praedictum depositum. apud praetactam confraternitatem modo praemisso locatum, devoto Zarudny extradi demandent, decretoque in uno termino peremptorio extraditionem adiudicent, ipsique in omnibus praetensiobus sine quibusvis retardationibus, diffugiis et procrastinationibus realem et effectivam satisfactionem praestent. Ita tamen ne id fiat cum praedicio generosi Basilii Iskrzycki uti omnium bonorum mobilium et immobilium post generosum olim Tetera legitimi successoris. Secus fidelitates vestrae non facturae pro gratia nostra et officiorum suorum debito. Datum Varsaviae die quinta mensis Aprilis, anno Domini millesimo sexcentesimo septuagesimo secundo, regni nostri tertio anno. Michael rex. Locus sigilli maioris regni cancellariae.

Post cuius mandati sacrae regiae maiestatis productionem suprafatus actor affectavit iuxta contenta praeinserti sacrae regiae maiestatis mandati controversum depositum sibi extradi et ad idem extradendum citatos per sententiam officii praesentis stringi et compelli.

In contrarium citati observato cum ea, qua par est et decet reverentia sacrae regiae maiestatis mandato, reassumpserunt decretum officii praesentis antierius ex instantia eiusdem

actoris latum, a quo quoniam idem actor dilationem super recolligendum obtentam, hucusque non expedivit, quatenus eandem ad praesens expediat, postulaverunt.

Officium vero praesens consulare Leopoliense suscepto cum ea, qua par est et decet reverentia praesertim sacrae regiae maiestatis mandato, quoniam honorabilis actor recollectionem de suscipiendo officii sui decreto cum citatis lato hucusque non expedivit, proinde quatenus eandem ad praesens expediat, mandavit decreti sui vigore. Super pro officii praesentis decreto suscipiendo necne idem actor dilationem dari sibi ad recolligendum postulavit et eandem annuente officio praesenti obtinuit.

(Ibid. p. 1327—9, series 671).

ДОДАТОК III.

16. V. 1672.

Ставропігійське братство та чернець Зарудний відкликуються до королівського суду.

Actum Leopoli feria secunda postridie Dominicae cantate, anno Domini 1672.

R. Jonas Zarudny — Confraternitas Ruthenica.

In termino hodierno expediendae per actorem honorabilem Jonam Zarudny de suscipiendo anteriori officii praesentis decreto recollectionis, hic idem actor expediendo eandem recollectionem tam a priori, quam et a posteriori officii praesentis decreto appellavit ad iudicia sacrae regiae maiestatis, petens suae appellationi deferri.

Citati quoque seniores suprafatae confraternitatis similiter appellaverunt ad iudicia sacrae regiae maiestatis.

Et officium praesens consulare Leopoliense, quoniam partes suprascriptae a decreto supra allegato post curiam sacrae regiae maiestatis appellationem ad iudicia sacrae regiae maiestatis interponunt, proinde ne per denegationem eiusdem appellationis partibus iisdem gravamen aliquod inferre videatur, proinde interpositae earundem partium appellationi reverenter ad iudicia sacrae regiae maiestatis deferendum esse duxit, fataliaque prosequendae et continuandae eiusdem appellationis spatium quatuor septimanarum praefixit et assignavit, praefigitque et assignat praesentium vigore.

Tandem actor contra citatos protestatus est de damnis et litis expensis hac in causa perpressis. De cuius nullitate protestationis citati illico sunt reprotestati.

(Ibid., pag. 1333, series 674).